

SZIRMAY ANTAL EGY ZEMPLÉNI MEZŐVÁROSRÓL

Szirmay Antal, Zemplén vármegye főjegyzője, levéltárosa és jeles tudósa 1803-ban Budán jelentette meg Kovacsics Márton György kiadásában Zemplén vármegye helyrajzi és politikai ismertetését egy tekintélyes, 485 lap terjedelmű latin nyelvű kötetben.¹ A címnek megfelelően ez a kötet sorra veszi a megye mezővárosait, falvait és pusztáit, és ismerteti azokat a tudnivalókat, amelyeket a 19. század elején a különböző tudományok ezekről a helységekről és a megye egészéről megállapítottak. Köztük van Mád mezőváros is, amelyről ez a tanulmány szól.²

Több oka is van annak, hogy a csaknem két tucat zempléni mezőváros között miért éppen Mád a kiválasztott. Bár népességét tekintve a 18. század végén Mád a megye harmadik legnépesebb települése volt, történeti múltját és jelentőségét tekintve azonban elmaradt több társától is. Sátoraljaújhelyen ekkor már felépült a megyeháza, ahol a közgyűléseket tartották, míg korábban ezek felváltva voltak különböző oppidumokban, köztük Mádon is. Így a 18. század második felétől már Sátoraljaújhelyt tekinthetjük Zemplén megye székhelyének. A város rangját Sárospatakkal együtt az is emelte, hogy a 14. században Zsigmond királytól „királyi város” címet szerzett.³ A két „történelmi város” mellett nemcsak Szirmay, de több kortársa is a népességszám ellenére Mádnál fontosabbnak tartották a hegyaljai mezővárosok között a névadó Tokajt, Tarcalt, Tállyát, de talán Tolcsvát is. Mád Erdőbényével, Bodrogkeresztúrral és Olaszliszkával szerepelt egy szinten. Úgy tűnik, hogy a századfordulón még nem ment át a köztudatba, hogy Mád 3486 lakosával Tállya (4393) és Újhely (4037) után megye harmadik legnépesebb települése volt, nemcsak Tokajt (2942), Tarcalt (2756) de Sárospatakot (3300) is megelőzte. Ugyanakkor a Máddal egy rangsorban lévő Tolcsvának csak 2210, Erdőbényének 1783, Bodrogkeresztúnak 1805, Olaszliszkának 1680 lakosa volt.⁴

¹ Szirmay Antal igen termékeny író volt. Zemplén megye mellett megírta (latinul) Ugocsa megye és (magyarul) Szatmár megye ismertetését is, de értekezett a Tokaj-hegyaljai szőlők ültetéséről és a borok készítéséről is.

² *Antonius Szirmay: Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempliniensis.* Buda 1803. 158.

³ Uo. Sárospatakra: 191., Sátoraljaújhelyre: 251.

⁴ *Orosz István: Népesség változás és társadalmi átalakulás Hegyalján a 19. században.* In: Szőlőtermelés és borkereskedelem. (Speculum Historiae Debreceniense, 2.) Szerk. Orosz István – Papp Klára. Debrecen 2009.

Még egy szempontból érdemes összehasonlítást tenni. A meglévő épített örökség szempontjából Mád Tarcallal együtt a negyedik a hegyaljai mezővárosok között Tokaj, Sárospatak és Sátoraljaújhely után.⁵

Mád e sorok írójának szülővárosa, s úgy vélem Barta Jánosnak is, aki több mint egy évtizede foglalkozik Zemplén vármegye történetével⁶ kedves települése Mád és maga is írt tanulmányt a mezőváros múltjáról,⁷ de Szirmay Antalról is.⁸ Ha tiszteletére arról akarok cikket írni, mit tudott Szirmay Antal Mád mezővárosáról, remélem, elnyerhetem a 80 éves Barta János tetszését is.

Szirmay számára az egyes települések jelentőségét az is mutatta, hogy terjedelmes monográfiájában hány oldalt szánt az illető mezőváros, falu, vagy puszta ismertetésére. Sárospatak esetében ez 34, Sátoraljaújhelynél 13, Tokajnál ugyancsak 13, Tarcalnál 9, Tállyánál 4, Tolcsvánál 3 lap, míg Mádnál és Bodrogkeresztúrnál csak 1,5, Erdőbényénél csak 1 lap. A magyarázat nem nehéz. Sárospatak kultúrtörténeti szerepe indokolta a terjedelmet. A kettős mezőváros már a középkorban is sok történeti kútfőben szerepelt, ezek egy része korai forráspublikációkból ismert is volt, s Bél Mátyás és általa Szirmay Antal is hivatkozhatott rájuk hosszás idézetekkel. Sárospatak bemutatásánál a történeti események és birtokos változások mellett szerepelnek az epitáfiumok, a jezsuita házfőnökök, a református kollégium professzorainak névsora, I. Miksa adománylevele, a város szőlőhegyei stb.⁹ Tokajnál a történeti adatok mellett fel vannak sorolva a várórság parancsnokai, a pálos remeték házfőnökei, de a szőlőhegyek minősége is.¹⁰

A vizsgálódásunk tárgyát képező Mád leírása a szomszédos Zombor ismertetését követi a 182. paragrafusban.¹¹ (A kötet 638 paragrafusra oszlik, s beosztá-

⁵ *Hanusz Árpád*: Zemplén turizmusa. In: Tokaj-hegyaljai borvidék, hazánk első történeti tája. Szerk. Frisnyák Sándor – Gál András. Nyíregyháza–Szerencs 2012, 269. Vö.: A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza. (az 1987. okt. 19-én Mádon rendezett tájkonferencia anyaga) A Miskolci Hermann Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XXII. Szerk. Szerk. Bencsik János – Viga Gyula. Miskolc 1988.

⁶ *Ifj. Barta János*: „Ha Zemplén vármegyét az útas vizsgálja” (Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén). (Speculum Historiae Debreceniense, 3.) Sorozatszerk. Papp Klára. Debrecen 2009.; *Uő.*: „Ha Zemplén vármegyét az útas vizsgálja”. II. k. Adattár Zemplén megye 18. századi történetéhez. (Speculum Historiae Debreceniense, 20.) Sorozatszerk. Papp Klára. Debrecen 2015.

⁷ *Ifj. Barta János*: Mád mezőváros birtokosai a 18. század végi összeírásokban. In: Emlékkönyv Orosz István 70. születésnapjára. Szerk. Angi János – ifj. Barta János. Debrecen 2005. 81–89.; *Uő.*: „Ha Zemplén vármegyét...” i. m. A kötet egy fejezete Mádról szól. (Ahol a legedesebb bor terem, Mád birtokosai és lakosai: I. k. 340–348.)

⁸ *Ifj. Barta János*: Plágium, vagy korlátlan írói „szabadság”? (Zemplén megye két leírása a szerzői jogvédelmet megelőző időből.) In: Emlékkönyv dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Balogh Elemér és Homoki-Nagy Márta gondozásában. Szeged 2010. 119–129.

⁹ *Szirmay A.*: Notitia i. m. 189–221.

¹⁰ Uo. 132–145.

¹¹ Uo. 158.

sában is követi Bél Mátyás munkáját). A valóságnak megfelelően azt olvashatjuk, hogy a város egy dél felé nyitott völgyben fekszik, szőlőheggyekkel körülvéve. A völgy közepén északról dél felé folyik egy patak, amely a „Bécs-ere” nevű mocsárba ömlik. Ez a rész megegyezik Bél Mátyás leírásával.¹² E megállapításhoz megjegyzés kívánczik, amely rámutat Szirmay munkamódszerére is. Mád települését valóban kettéválasztotta és választja ma is egy patak, amit a helyiek Fürdős pataknak neveztek. A határban van egy másik patak is, amely a Szilvás-völgyön folyt keresztül, ennek a neve máig is Szilvás patak. Mindkét patak érintette Mezőzombor határát is, de ott a nevük már Bócs ér és Békás ér volt. Mindkét patak a Taktába ömlik. Valószínű, hogy a 18. században Zombor déli részén egy mocsaras határrész terült el, és a két mádi patak ezt a mocsarat táplálta. A Mád városon átfolyó patak Zomboron nem Bécs, hanem Bócs-ere nevet viselte, így tévesen szerepel Szirmay leírásában. A tévedés forrása amint láttuk Bél Mátyás szövege volt. A tévedés azonossága egyértelművé teszi, hogy Szirmay használta Bél szövegét. Erre a használatra megyei főjegyzőként és levéltárosként lehetősége is nyílt, hiszen a Helytartótanács az 1730-as években Bél Mátyás szövegét elküldte Zemplén megyének.¹³

Az is előfordult azonban, hogy a másolás nem sikerült a legpontosabbra. Mezőzombornak a mádi szőlőheggyekhez csatlakozó határán voltak találhatóak a „Csatka” és a „Kereknemegy” nevű határrészek. A Bél Mátyás szövegében mindkettő helyesen szerepelt,¹⁴ illetve az utóbbi „Kereknemígy” formában. Szirmay olvasatában azonban „Csojka” és „Kereknémahegy” szerepel.¹⁵ Az elmondottak ellenére sincs szó azonban arról, hogy a szövegegyezések arra utaljanak, Szirmay lemásolta Bél szövegét. Sok helyen (Mád esetében is) rövidített rajta, de több helyen új adatokkal egészítette ki. Egész Zemplén megyét illetően így szerepel könyvében a II. József-féle kataszteri felmérés végeredménye,¹⁶ vagy a Mária Terézia-féle úrbéri tabellák megyei összesítése. Ismeretes, hogy a II. József-féle összeírás iratait a feldühödött nemesség mindenütt megégette. Szirmay aligha gondolta, hogy könyvében olyan adatokat is megőrzött, amelyekre más megyében nem nyílt lehetőség.¹⁷

¹² *Mathias Belius: Zempliniensis Comitatus Descriptio*. Kézirat. Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár tulajdonában lévő példány másolatát Barta János szívességből használhattam, amit külön is köszönök. A kéziratban ugyanúgy „in lacunam Bétsere” szerepel, mint Szirmay szövegében. 31. rész.

¹³ *Iff. Barta J.*: Plágium i. m. 125.

¹⁴ *Belius M.*: Zempliniensis i. m. 32. rész.

¹⁵ *Szirmay A.*: Notitia i. m. 158. A Kereknémahegy olvasatban esetleg feltételezhetünk egy népi etimológiát is. A középkori eredetű Kereknemegy a 18. század embere számára valószínűleg érhetetlen volt.

¹⁶ Uo. 127–129.

¹⁷ Ebből tudjuk például, hogy a megye szántóföldjeinek 28,02% volt a nemesség használatában, 71,98%-a pedig a jobbágyokéban.

Mád ismertetése a határ minőségének leírásával folytatódik. Termőföldje első osztályú, 838 hold belőle a szántóföld. (Ez is saját gyűjtésének eredménye, mert Bél Mátyásnál nem szerepel). Határa jó búzatermő föld, a szőlőhegyek azonban kövesek. A lakosok magyarok, római és görög katolikusok, valamint helvét hitvallású reformátusok, és három vallásnak van temploma.¹⁸

A város története Szirmay számára a 16. század végén kezdődik, amikor 1591-ben Alaghy Ferenc révén a tállyai várhoz tartozott. Könyvének más helyén Szirmay részletesen foglalkozott az Alaghy család történetével is. Úgy tudja, hogy a bekényi Alaghy család a 11. századig vezette vissza történetét. Az elődök között Mártont, aki Aba Sámuel király előkelő katonája volt (Abae regis dux) a királlyal együtt ölték meg. A többiek között volt udvari kapitány, bencés apát és több Szabolcs megyei ispán is. A család Alaghy Menyhért zempléni főispánnal halt ki 1631-ben, ő volt egyébként az utolsó földbirtokos Mádon az Alaghy családból, aki 1620-ban lett ismét a város birtokosa.¹⁹

1596-ban ugyanis Mád Rákóczi Zsigmond, a későbbi erdélyi fejedelem tulajdonába került, az Alaghy Judittal kötött (első) házassága, és az I. Rudolf császártól nyert donáció révén.²⁰

1633-ban a Rákóczi család vérségi joggal (iure sanguinis) ismét elfoglalta Mádot. Az oppidum szomorú eseménye volt, amikor 1670-ben Széchényi György kalocsai érsek, a későbbi vészbíró tagja, német vértésekkel kiűzte a protestáns egyház szolgálatában állókat.²¹

A Rákóczi-szabadságharc után (Szirmay szerint perduellio = hazaárulás) II. Rákóczi Ferenc birtokai, így Mád is a Kamarára háramlottak, de a mezőváros negyede zálog címen (titulo pignoris) a Klobusiczky gróf családjához került.²²

Napjainkban – írja Szirmay – azaz a 18. század végén, a mezőváros fele a nagyanyjától (ti. II. Rákóczi Ferenc nővérétől, Rákóczi Juliannától) való öröklés címen gróf Aspremont, negyede gróf Szirmay, negyede pedig báró Orczy tulajdonában van.²³ A Szirmayak nem Szirmay Antal famíliájának tagjai voltak. Ő a

¹⁸ Ez sem pontos megállapítás, mert Mádon 1803-ban valóban három templom volt, de ezek egyike a 16. századi katolikus, a másik a reformátusok fából épült istentiszteleti helye (oratorium), a harmadik az 1795-ben épült zsinagóga volt. A görög katolikusoknak Mádon nem volt istentiszteleti helye. Vö.: *Iffj. Barta J.*: „Ha Zemplin vármegyét...” i. m. I. k. 340.

¹⁹ *Szirmay A.*: Notitia i. m. 63–64. illetve 158.

²⁰ Uo. 158. Az adomány nemcsak Mádra, hanem a tállyai vár egyéb tartozékaira is vonatkozott, amit Alaghy Judit, Mágocsy Gáspár neje férje halála után új házasságába magával vitt. *Takács Péter*: Tállya története. In: Tállya. Szerk. Frisnyák Sándor, Tállya 1994. 91.; *Uő.*: Tállya (Száz magyar falu könyvesháza) h. n. 1996. 20.

²¹ *Szirmay A.*: Notitia i. m. 159. Ugyanezt ebben az évben Tokajban is megtette. Uo. 139.

²² Uo. 159.

²³ Uo. 159. Rákóczi Julianna, Ferenc nővére 1691-ben nőül ment Aspremont Ferdinánd Gobert-hez. Az ő unokájuk (Aspremont János Gobert) volt a századfordulón Mád felének birtokosa. *Iffj. Barta János*: Aspremont János Gobert gróf Zemplén megyei birtokai és jövedelmei a XVIII. század végén. R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Szerk. Tusor Péter. Bp. 1998. 478–493.

család Ugocsa megyei ágából származott, Szirmay József viszont, aki a 18. század végén Mád negyedének tulajdonosa volt, a Borsod megyei ágból, annak is grófi részéből. A borsodi Szirmayak társadalmi emelkedése a 17. században kezdődött. Korábban tisztességes középnemesként viseltek megyei tisztségeket. Akadtak olyanok is, akik az alispánságig is eljutottak. Közülük Szirmay István volt az, aki a 17. század végén bárói, majd 1707-ben grófi címet szerzett. Örökbe fogadott és a Szirmay nevet felvett gyermekének leszármazottjai voltak a 18. századi Szirmay grófok, köztük József királyi kamarás, Szirmay Antal kortársa.²⁴

A harmadik birtokos báró Orczy László, a költő és hadvezér Orczy Lőrinc fia volt és a szomszédos Abaúj megye főispáni tisztségét viselte. Mindhárom birtokosnak volt kúriája Mádon, amelyek lakószobákat is tartalmaztak, ha a tulajdonos nem talán megfordult a településen. (Ez Aspremont János Goberttel valószínűleg soha nem fordult elő.) Többnyire azonban fontos préselésre szolgáló helyiségek voltak, hogy a szüretet zökkenőmentesen lehessen lebonyolítani. Mindhárom kúria a város főutcáján volt (akkor Nagy, ma Rákóczi utca). Az Aspremont- és a Szirmay-féle ma is megvan. Az Orczy kúriát 1945 után romos állapota miatt lebontották.²⁵

Szirmay Antal szövege úgy folytatódik, hogy a három tulajdonos mellett van még Mádon hét szabad kúria is. Ezek között külön érdekességet jelentett a Makovica nevezetű, amely hajdan egy Zangusko nevű lengyel hercegé volt, a 18. század végén azonban már a királyi kamara volt a tulajdonosa.²⁶ Szabad kúriája volt gróf Szentiványinak, báró Splényinek, de a Nagy-Tolcsván birtokos nemeseknek, sőt a mádi katolikus plébániának is. A Szentiványi család Liptó megyéből származott s eredetét visszavezette a 13. századig. A Mádon szabad kúriával rendelkező Szentiványi József Sáros megye főispánja volt. A Splényiek Tirolból származtak, a család férfi tagjai jeles katonák voltak. Splényi Gábor felesége Orczy Zsuzsanna révén is kötődött a Mádon birtokos Orczy Lőrinchez, illetve fiaihoz, Lászlóhoz és Józsefhez. A szabad kúriák tulajdonosain kívül Gönczy, Tolnay és Pramer nevű nemesek is laktak a mezővárosban.²⁷ A szüksézáú közlés a kortársak számára érthető volt, a mai olvasó azonban aligha tudja pontosan,

²⁴ Szirmay A.: Notitia i. m. 103. A kötet a Szirmayakat azok között a főnemesek között sorolta fel, akik Zemplén megyében laktak, illetve itt javakat (bona) bírtak. Ide tartoztak az Orczyak is. A Szirmayakra: *Iff. Barta J.*: „Ha Zemplin vármegyét...” I. i. m. 279–280.

²⁵ Kalmár János: Mád tokajhegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád falukönyve. h. é. n. Az Aspremont kúria képe a 62., a Szirmay kúriáé a 67., az Orczy kúriáé a 70. lapon. Az erősen leromlott és lakatlan Aspremont kúriát 2013 és 2018 között gyönyörűen, a műemléki feltételeket mindenütt betartva rendbe hozatta az új tulajdonos, Barta Károly. A munkálatokat Erhard Gábor építész vezette. A Szirmay kúriában 1945 előtt egy csendőrtábornok lakott, 1945 után a helyi bányavállalat tulajdonába került, amely négy kisebb lakást alakított ki benne. Ezeket később magánosították. Jelenleg, tudomásom szerint senki nem lakik az épületben.

²⁶ A Makovica név megőrződött a településen, máig is (vagy csak az én gyerekkoromig?) egy határ rész neve. Szőlőhegyként Szirmay is ismeri. Szirmay A.: Notitia i. m. 159.

²⁷ Uo. 159.

mit jelentett, hogy voltak olyanok a városban, akik szabad kúriákkal rendelkeztek s olyanok is, akik nemesek voltak ugyan, házuk és telkük azonban nem volt szabad. A mezővárosnak három földesura volt, az említett Aspremont János Gobert, Szirmay József és Orczy László. A városhatár feudális földbirtokosa e három személy volt. A városon belül azonban voltak olyan háztelkek, amelyekre e három tulajdonos földesúri joga nem terjedt ki, ezek voltak a szabad kúriák, amelyek tulajdonosai között a három földesúrhoz hasonló főrendi arisztokraták is lehettek, mint a Szentiványiak, vagy a Splényiek. A szabad kúriák birtokosai a városi háztelkek és ház tekintetében teljes jogú feudális tulajdonosok voltak, amit az is kifejezett, hogy rendelkeztek az ún. kisebb királyi haszonvételekkel, a bormérés és a mészárszéktartás jogával. A szabad kúriák közé nem tartozó házak után feudális járadékot kellett fizetni a három földbirtokos valamelyikének, akár jobbágy (zsellér), akár nemes volt a lakója. A Szirmay által említett három nemes család nyilván ilyen házakban élt.²⁸ 1761-ben a Szirmayak birtokrészén például három nemes fizetett háza után földesúri taxát, de adót kellett fizetni gróf Klobusiczky, báró Renault és báró Petrás háza után is (mivel nem voltak szabad kúriák).²⁹ A szabadság valójában a telket illette meg. Semmi okunk sincs feltételezni, hogy a századfordulón más lett volna a helyzet.

Szirmay Antal könyvének ez a része is követi Bél Mátyás leírását. Feltűnő azonban, hogy nem szerepel a listáján a Bélnél még megtalálható Dessewfy család, holott a Dessewfyeknek (máig is meglévő) kúriájuk volt a városban.³⁰ Az igazság kedvéért meg kell említeni, hogy a valóságos helyzet más volt, mint amit Szirmay Bél Mátyás írása alapján közölt a 18–19. század fordulóján. Egy 1755-ben született conscriptio szerint a városban 28 nemesi tulajdonban lévő ház volt, mások mellett, az Aspremont kúria, gróf Szentiványi és Splényi generális kúriája mellett gróf Klobusiczyné, gróf Balassa, báró Paláस्थ्य, báró Luzsénszky, báró Meskó, gróf Klobusiczky Antal, a gróf Csáky család, valamint az egri káptalan, a jászói prépostság és a sajóládi pálosok házai. Ezek egyszerű házak is lehettek, amelyben a felsorolt előkelőségek alkalmazottai laktak. A kialakult helyzetet az magyarázza, hogy a mádi szőlőhegyeken igen sok extraneus nagybirtokos is volt, szőlőjük műveléséhez volt szükségük valamilyen házra a városban. Ezek többsége azonban egyszerű parasztház volt, nem kúria.³¹ A nemesek többsége viszont egyszerű jobbágytelken élő taxás kurtanemes volt, nem extraneus

²⁸ Orosz István: Társadalmi tagozódás és társadalmi változások Tokajban a 16–17. században. In: Tokaj Várostartörténeti tanulmányok II. Szerk. Bencsik János – Orosz István, Tokaj 1995. 89.

²⁹ Kalmár J.: Mád i. m. 64. A teljesség kedvéért azt is el kell mondanunk, hogy a nem szabad állapotú telkekért rendszerint nem azonos módon adóztak a nemesek és a jobbágyok. A földesúri akarat felmenthette (exemptio) a jobbágytelken lakó nemesek házát az adózás alól, vagy másféle adózást írhatott elő, mint a jobbágyok számára. Ettől azonban az ilyen háztelkek nem lett a szabad kúriákhoz hasonló feudális birtok.

³⁰ Belius M.: Zempliniensis i. m. 31. rész.

³¹ Kalmár J.: Mád i. m. 61.

nagybirtokos. Az előzőek száma a század második felében növekedett s 1787-ben már 187 fő volt.³²

Mád ismertetésének következő részében a szőlőhegyek minőségéről esik szó. Korábban már szó volt a zempléni települések bortermelésének osztályba sorolásáról. Szirmay legfőbb jellegzetességnek a termékenységet és a sokféleséget (*fertilitas et diversitas*) tartja. Ugy véli 80 ezer hordó bor is teremhet egy évben (3 csebert számítva egy hordóra.) A bortermő helyek három osztályba vannak sorolva, ezek között Hegyalja számít első osztályúnak. A hegyaljai települések között természetesen Mád is.³³ A bortermés minősítése kapcsán Mád Tokajjal és Tarcallal együtt a legelőkelőbb helyre került „legédesebb és többnyire legjobb” (*dulcissima et fere optima*) bora miatt.³⁴ Ugyanakkor más települések borainak jellemzőit is olvashatjuk a kötetben (A zombori például a legerősebb). Mád Tarcallal és Zomborral szerepel együtt abban a hasonlatban, amelyben a klasszikus műveltségű Szirmay úgy ábrándozik, hogy Bacchus, a mámor és a bor istene, amikor megszemlélte királyságát, egy szarvast követve fellépett és körülnézett azokon a hegyeken, amelyet Mád, Tarcál és Zombor birtokolt.³⁵ A zempléni bortermelő települések osztályba sorolásán túl már Bél Mátyás óta szokásban volt az egyes városokon és falvakon belül a szőlőhegyek osztályozása is. Szirmay Bélt követve a mádi szőlőket is három osztályba sorolta. Első osztályúak voltak: a Percehegy, a Nyúlászó, a Szenttamás, a Királyhegy és a Becsek. Második osztályúak: a Birsalmás, a Holdvölgy, Hintós, Juharos, Uszhegy (Őszhegy), Kis-Vilmány. Harmadik osztályúak: a Veres és a Sarkad. Ha ezeknek a szőlőhegyeknek táji elhelyezkedését elemezzük, kiviláglik, hogy az első osztályúak valamennyien a mádi határ keleti felében vannak, többnyire délkeleti fekvésűek. A másodosztályúak a Kis-Vilmány kivételével valamennyien a nyugati határrészen találhatók, míg a két harmadosztályú szőlőhegy ismét keleten található. A város északi határán erdők, a délin szántóföldek voltak.

Talán mondanom sem kell, hogy a mádi szőlőhegyek osztályba sorolása is Bél Mátyás, illetve az ő munkatársaként a Hegyalját valóban jól ismerő Matolai János szövegét követi. Feltűnő, hogy Bél Notitiájában szerepel a Középhegy nevű dűlő, ami Szirmaynál hiányzik.³⁶ Matolainak a tokaji szőlőtermelésről és borról írott összefoglalásában némileg eltérő osztályba sorolást találhatunk. Az első

³² *Ifj. Barta J.*: „Ha Zemplín vármegyét, i. m. I. k. 342.

³³ *Szirmay A.*: Notita i. m. 6. Összesen 20 zempléni települést tekint Hegyaljához tartozónak, és első osztályú bortermőnek, Mádon kívül Tállyát, Ondot, Rátkát, Zombort, Tarcalt, Tokajt, Bodrogkeresztúrt, Kisfaludot, Szegit, Liskát, Erdőbényét, Tolcsvát, Zsadányt, Petrahót, Patakot, Vámosújfalut, Sátoraljaújhelyt, Olaszit és Kistoronyát. Másodosztályú volt: Monok, Szerencs, Bekecs, Kövesd, Szentes, Királyhelme, Zemplén, Szőlöske, Nagytoronya, Bári, Lagmóc. Harmadosztályú: Gálszécs, Krivostyán, Barkó.

³⁴ Uo. 7.

³⁵ Uo. 9. A Szarvas a legkiválóbb tarcali dűlő neve is, itt voltak a királyi udvar szőlői.

³⁶ *Belius M.*: Zempliniensis i. m. 31. rész.

osztályú szőlők azonosak, még az a megjegyzés is szerepel, hogy ezek a városhatár keleti részén találhatók. A második osztályúak felsorolása azonban különbözik: Köves, Kishegy, Perce (amelynek van első osztályú része is) és a Sarkad. Hiányzik a Hintós, Juharos és az Őzhegy, viszont itt szerepel a Sarkad, amely az előzőek szerint harmadik osztályú volt. A Kis-Vilmány, Hintós, Juharos, Őzhegy(!) és ami a Középhegyen túl található, a harmadik osztályba van besorolva.³⁷ A két névsor nemcsak a besorolást tekintve különbözik. Szirmaynál hiányzik a Középhegy, de a Köves és a Kishegy is, Matolainál a Veres, és nem világos a Középhegy minősége.

Nem szabad abban a tévhitben élnünk, hogy bármelyik névsor is a mádi szőlőhegyek teljes listáját tartalmazta. A 18. századi forrásokban az említettek mellett szerepel még szőlőhegyként a Suba, a Bomboly, a Kakas, Korposd, Kiskút, Burja, Nötelen, Cókus.³⁸ A Hegyaljáról született szakirodalom azonban, ha a részletekben nem is volt teljesen tájékozott, a bortermelés lényegi elemeiben feltűnően tájékozott volt. Ez a tájékozottság abból is fakadt, hogy a 18. században megnövekedett a tokaji borral és Hegyaljával foglalkozó tudományos irodalom. Úgy tűnik Szirmay ismerte ezeket az írásokat, amelyek a tokaji borral, köztük a Mádon termelt borral foglalkoztak. A szerzők között megemlíttette a debreceni Weszprémi Istvánt, aki a tokaji bor orvosi hatásairól értekezett, a bártfai Kéler Pált, Matolai Jánost, Zarubal Bertalant, Fischer Dánielt, az eperjesi Fucker Ádámot, aki könyvének címében is kiemelte Tokajt, Tarcalt és Mádot, Dombi Sámuel, Joenichius Pétert, Weisz Jánost, a megye fizikusát és orvosát, aki néhány évvel Szirmay munkájának megjelenése előtt Dercsényi (Derczeni) néven írt a tokaji borról.³⁹ Hivatkozik Bél Mátyás (Mathias Belius) Prodrómusára is.⁴⁰

Mádról szó esik két szomszédos település leírásában is. Tarcál követői az 1680-as években Mádon keresték fel Sulcz császári generálist, aki Thököly híveit üldözve Mádon ütött tábornokot. Tarcál város küldöttei: Dévay Ferenc, Babocsay Izrael (?) /Izsák/, és Tache Tamás „néhány hordó aszú borral” menlevelet (*salva guardia*) szereztek városuk számára a tábornoktól.⁴¹

Zomborról azt jegyzi meg Szirmay (Bél nyomán), hogy 1732-ben még elhagyott (*desolatus*) volt, és Mádról irányították a földek és a szőlők művelését.⁴²

A Mádról szóló leírás következő részében azokról a forrásokról esik szó, amelyek a várost körülvevő hegyekből törnek elő. Ezek között Szirmay négyet

³⁷ Bél Mátyás: Magyarország népeinek élete 1730 táján. A tokaji szőlőművelés és a tokaji bor. Szerk. Wellmann Imre. Bp. 1984. 397–399. Az a tény, hogy a Perce az első és a második osztályban is szerepel, azzal magyarázható, hogy van egy déli és egy északi része is.

³⁸ Kalmár J.: Mád i. m. 37., 41., 44., 51., 69., 85.

³⁹ Kiss László: Kazinczy sógora, Zemplén főorvosa Dercsényi János. Bp.–Debrecen 2009. 33–40.

⁴⁰ Szirmay A.: Notitia i. m. 11–13.

⁴¹ Uo. 151.

⁴² Uo. 157.

említ: a Dióskutat, az Adókutat(!), a Királykutat és a Kiskutat.⁴³ A Kiskút, amely a városhatár északi részén volt, az utcahálózatra is meghatározó jelleggel bírt, mert az egyik utcát Kiskútsornak nevezték (és nevezik máig is). Az Adókút félreértése (és félre olvasása) az Áldókútnak, amely a helyi szájhagyomány szerint már a honfoglalás korában is létezett és a pogány vallási szokásoknak megfelelően ott áldoztak fehér lovat az égi hatalmasságoknak. Az ötödik forrás, amely a Kővágó nevű szőlőhegy lábánál fakadt, kénes jellegű volt, (sulphureus) és gyógyfürdő (salubria balnea) kialakítására teremtett lehetőséget.⁴⁴

A 18. századi források az elmondottaknál jóval többet tudnak a Kővágó aljában a Szilvás völgyben lévő fürdőről. Az Áldókútból fakadó Szilvás patakon a 18. században egy felülcsapott vízikerekre járó malom működött, a kénes forrás mellett pedig fürdőház épült, amelynek hat fürdőszobája és egy vendégszobája volt.⁴⁵ A fürdő más ország leírások szerint is ismert volt, Vályi András 1799-ben úgy tudta, hogy Mádnak „kő bányája van és fürdője is, mely a közsvényeseknek ditsértetik.”⁴⁶

Szirmay leírásában nem esik szó Mád kultúrájának és vallási életének múltjáról. Bizonyos ismereteket azonban más településekről szóló részekben ezekről is szerezhethetünk. Sárospatak leírásában oldalakon át vannak felsorolva a református főiskola professzorai 1551-től. A főiskolán kialakult rend szerint (nyilván a jobb javadalmazás miatt) a professzorok sokszor mentek el a gazdag mezővárosi gyülekezetek papjának. Ezek közé tartozott Gönc, Sátoraljaújhely, Tállya, Bodrogkeresztúr, Tolcsva, Erdőbénye, de a távolabbi Miskolc, Érsekújvár, Marosvásárhely, sőt Debrecen gyülekezete is. A sárospataki professzorok közül több olyan is volt, aki mádi lelkipásztorként folytatta tevékenységét. Lövey György 1615-ben lett sárospataki professzor, de alig két év múlva, már 1618-ban Mádra távozott. Salánki György 1629-ben lett a főiskola tanára és 1635-ben távozott Mádra a gyülekezet vezetőjének. D. Bényei János 1637-ben lett professzor s 1645-től volt a mádi egyház lelkipásztora.⁴⁷ A tudós lelkipásztorok és a tudós „schola mesterek”⁴⁸ együttes munkájának eredménye volt, hogy a 17–18. században a város egyházi iskolát tudott fenntartani, s ehhez időnként az olyan mádi polgárok is hozzájárultak, mint Soós György, aki 1622-ben végrendeletében a Vilmányon lévő szőlőjét „Mád város iskolájában tanuló szegény deákoknak” hagyta azzal a megszorítással, hogy életében még a felesége használhatja.⁴⁹

⁴³ Uo. 159.

⁴⁴ Uo. 159.

⁴⁵ *Kalmár J.*: Mád i. m. 85.

⁴⁶ *Vályi András*: Magyar országnak leírása... 2. kötet, Buda 1799. 558.

⁴⁷ *Szirmay A.*: Notitia i. m. 213–214.

⁴⁸ Ilyen „schola mester” volt a 17. században Alsólindvai Ádám deák, vagy Szikszai (Szixai) György deák. *Kalmár J.*: Mád i. m. 113., 121.

⁴⁹ Uo. 164. Mád 17. századi vallási viszonyaira: *Orosz István*: Templom és földesuraság egy hegyaljai mezővárosban. In: *Műveltség és társadalmi szerepek. Arisztokraták Magyarországon és Európában.* Szerk. Orosz István – Papp Klára – Vinkler Bálint. Debrecen 2014. 373–384.

Szirmay Antal Mádról szóló fejtegetései a város címerének bemutatásával érnek véget, amely szerint a címer Keresztelő Szent Jánost idézi.⁵⁰ Ez a megállapítás is Bél Mátyásra vezethető vissza, de nem felel meg a valóságnak. A mádi katolikus templom már 1332-ben is szent Tamás apostol patrocíniuma volt, s a város pecsétje is a feltámadt Krisztust idézi, amint Tamás meggyőződik valóságos feltámadásáról. Az előzőekben többször említett Szenttamás szőlőhegy is arra utal, hogy a városnak inkább Szent Tamáshoz volt köze, mint Szent Jánoshoz. A templom ma a Szentháromság nevére van felszentelve, ez a változás azonban akkor következett be, amikor az említett Széchényi György visszaadta a templomot a katolikusoknak és az épületet újrászentelték.⁵¹

Befejezésül még egy megjegyzést kell tennünk. Szirmay Antal 1798-ban is megjelentetett egy könyvet a tokaji szőlőhegyek és a bortermelő helységek gazdaságáról.⁵² Nem kell beható elemzés annak megállapításához, hogy a hegyaljai városokról itt közölt írás azonos az 1803-ban megjelent kötet szövegével, valamegyest átalakított sorrendben. Így az a történet, amely szerint Draskovich György kalocsai érsek, a zsinat magyarországi követe, tállyai bort ajándékozott a pápának, aki azzal a szójátékkal köszönte meg: „summum pontificem talia vina decent,”⁵³ a hegyaljai városokról szóló kötetben a 13. §., a zempléniben a 19. §. A tarcali, mádi és a zombori hegyekről szóló Bacchus történet az 1798-as kötetben a 15. §, az 1803. évben a 20. §.⁵⁴ Az összehasonlítás tovább is folytatható lenne.⁵⁵

Végül is nem állíthatjuk, hogy Szirmay Antal Zemplén megyét tárgyaló vasos kötete túlságosan sokat foglalkozna Máddal, a hegyaljai mezővárosok egyikeivel. A Bél Mátyást és saját korábbi írását követő, de egyéni megállapításokat is tartalmazó szövege azonban hozzájárult a mezőváros megismeréséhez. A 19. századi hasonló országleírások nem nélkülözhatték az ő megállapításait sem.

⁵⁰ Szirmay A.: Notitia i. m. 159.

⁵¹ A város pecsétje látható Kalmár János munkájában. Kalmár J.: Mád i. m. 91. A középkori patrocíniumra: Orosz István: Tokaj-Hegyalja a pápai tizedjegyzékben. In: Szőlőtermelés és borkereskedelem. (Speculum Historiae Debreceniense, 2.) Szerk. Orosz István – Papp Klára. Debrecen 2009. 22–31.

⁵² Antonius Szirmay: Notitia oeconomica montium et locorum vitiferorum Tokaj. Cassoviae 1798.

⁵³ Szirmay A.: Notitia i. m. 7. „A legfőbb papot (azaz a pápát) ilyen borok illetik meg”, de „talia vina” úgy is fordítható, hogy tállyai borok.

⁵⁴ Uo. 17.

⁵⁵ A kortársak számára nem volt elítélendő, ha valaki idegen szövegeket használt fel idézőjel nélkül, még kevésbé volt szokatlan, ha saját szövegével tette ezt.